

Nartsiss Shukuralieva*

„Następny krok należy do nas”. Bunt Jewgienija Prigożyna i Grupy Wagnera w perspektywie koncepcji taktycznej komunikacji

‘The Next Step is Ours’
The Mutiny of Yevgeny Prigozhin and the Wagner Group
in the Perspective of Tactical Communication Approach

STUDIA I ANALIZY

Słowa kluczowe: Rosja, Wagner, Jewgienij Prigożyn, wojsko, prywatna kompania wojskowa, PMC, bunt

Key words: Russia, Wagner, Yevgeny Prigozhin, military, private military company, PMC, mutiny

Abstrakt: Artykuł analizuje taktyki buntu rosyjskiego oligarchy Jewgienija Prigożyna i Grupy Wagnera z 23–24 czerwca 2023 r. Odwołując się do koncepcji taktyki komunikacyjnej, artykuł przedstawia argumenty na rzecz tezy, że bunt J. Prigożyna był mechanizmem, który miał zapewnić platformę do wyrażania oczekiwań oraz płaszczyznę negocjacji z władzą polityczną. W tej perspektywie bunt jest postrzegany jako akt komunikacji, a buntownicy jako racjonalni aktorzy. W artykule poruszona jest też kwestia taktyki, rzadko podejmowana w badaniach nad buntami. Celem tekstu jest odpowiedź na pytanie o mechanizmy regulujące przebieg buntu J. Prigożyna i bojowników Grupy Wagnera. Na poziomie bardziej szczegółowym artykuł rekonstruuje sposoby wykorzystania przez J. Prigożyna dwóch taktyk charakterystycznych dla buntów wojskowych traktowanych jako przejawy taktycznej komunikacji: upubliczniania oskarżeń oraz formułowania gróźb użycia siły.

Abstract: The article analyses the tactics of the rebellion of Russian oligarch Yevgeny Prigozhin and the Wagner Group of 23–24 June 2023. Referring to the concept of

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4046-9738>; doktor habilitowany nauk społecznych w zakresie nauk o polityce i administracji, profesor uczelni na Wydziale Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. E-mail: ns@ukw.edu.pl.

communicative tactics, the article argues for the thesis that Yevgeny Prigozhin's rebellion was a strategy to provide a platform to express his expectations and negotiate with political power. This suggests viewing the rebellion as an act of communication and the rebels as rational actors. The article addresses the issue of tactics, rarely discussed in rebellion studies. The aim of the text is to answer the question of the mechanisms regulating the course of the revolt of J. Prigozhin and the Wagner Group militants. At a more detailed level, the article reconstructs the ways in which J. Prigozhin used two tactics characteristic of military mutinies treated as manifestations of tactical communication: making accusations public and formulating threats to use force.

Wprowadzenie

Wieczorem 23 czerwca 2023 r. rosyjski oligarcha i przywódca firmy wojskowej Wagner Jewgienij Prigożyn oskarżył rosyjskie Ministerstwo Obrony o atak rakietowy i artyleryjski na obozy Grupy Wagnera, które doprowadziły do śmierci ogromnej liczby najemników¹. Jego zdaniem opowieści o planach Ukrainy i NATO dotyczących ataku na Rosję miały być wyłącznie wymysłem Ministerstwa Obrony, mającym usprawiedliwić rosyjską inwazję na Ukrainę. Wprowadzając w ten sposób w błąd prezydenta i opinię publiczną, miało ono realizować własne partykularne interesy². J. Prigożyn obwinił Ministra Obrony Siergieja Szojgu i szefa Sztabu Generalnego Walerija Gierasimowa również za śmierć rosyjskich żołnierzy i liczne porażki na froncie. Następnie ogłosił zamiar „powstrzymania zła, które niesie ze sobą dowództwo wojskowe kraju³”. Bojownicy Grupy Wagnera w „marszu sprawiedliwości przeciwko bezprawiu w kraju⁴” udali się do Moskwy. Nie napotykając na żaden opór, przejeżdżali kolejno miasta Rostow nad Donem oraz Woroneż. Nie powstrzymało ich ani przemówienie prezydenta Władimira Putina, ani siły armii rosyjskiej. Dopiero wieczorem 24 czerwca, gdy wagnerowcy znajdowali się ok. 200 km od Moskwy, wskutek mediacji białoruskiego prezydenta Aleksandra Łukaszenki, doszło do zawarcia ugody pomiędzy buntownikami a rosyjskim rządem federalnym. Te wydarzenia obnażyły dysfunkcję władz, słabość państwa i samego W. Putina. Ocena ta odnosi się przede wszystkim do organów, które powinny być najbardziej

¹ J. Prigożyn, *Wypowiedź audio* #1284, «Пресс-служба Пригожина» 23.06.2023, t.me/concordgroup_official/1284 (23.03.2024).

² J. Prigożyn, *Wypowiedź wideo* #1829, «Пресс-служба Пригожина» 23.06.2023, t.me/concordgroup_official/1279 (23.03.2024).

³ J. Prigożyn, *Wypowiedź audio* #1834, «Пресс-служба Пригожина» 23.06.2023, t.me/concordgroup_official/1285 (23.03.2024).

⁴ J. Prigożyn, *Wypowiedź audio* #1287, «Пресс-служба Пригожина» 23.06.2023, t.me/concordgroup_official/1287 (23.03.2024).

funkcjonalne w systemach autorytarnych, a mianowicie armii, służb wywiadowczych, służb specjalnych, czy organów ścigania.

Trwający dobę bunt J. Prigożyna wzbudził też wiele spekulacji dotyczących celów samych buntowników. W niniejszym artykule działania J. Prigożyna oraz dowódców Grupy Wagnera są interpretowane jako racjonalna i strategiczna reakcja na pogorszenie pozycji własnej, która obliczona była na wywołanie reakcji zarówno ze strony przywódców politycznych, jak i wojskowych. Bunt zdefiniowany jest jako „akt zbiorowej niesubordynacji, w którym żołnierze buntują się przeciwko legalnie ustanowionej władzy⁵”. Wskazane rozumienie buntu wyklucza roszczenia do władzy politycznej. W efekcie pozwala ono odróżnić bunt od innych form nieposłuszeństwa wojskowego, takich jak: zamachy stanu, dezercja, czy sabotaż. Znaczenie zniuansowanej analizy buntu J. Prigożyna wynika z upowszechniającej się praktyki buntów wojskowych, które są przejawem słabości wielu państw na świecie. Artykuł porusza kwestię taktyki w odniesieniu do buntów wojskowych, a więc aspektu względnie słabo reprezentowanego w literaturze przedmiotu. Celem tekstu jest odpowiedź na pytanie o mechanizmy regulujące przebieg buntu J. Prigożyna i bojowników Grupy Wagnera. Na poziomie bardziej szczegółowym artykuł rekonstruuje sposoby wykorzystania przez J. Prigożyna dwóch taktyk charakterystycznych dla buntów wojskowych traktowanych jako przejawy taktycznej komunikacji: upubliczniania oskarżeń oraz formułowania gróźb użycia siły.

Analiza buntu J. Prigożyna i Grupy Wagnera opiera się na koncepcji taktycznej komunikacji zaproponowanej przez Maggie Dwyer. W swoich badaniach nad buntami wojskowych poszukuje ona powtarzalnych wzorów w taktykach stosowanych przez buntowników. W głównej mierze były one skierowane na przeniesienie ich roszczeń do sfery publicznej, co miało sprzyjać otwarciu negocjacji z przywódcami politycznymi. Autorka proponuje interpretację buntów wojskowych, w ramach której są one aktem komunikacji, a nie jedynie formą niesubordynacji⁶.

Artykuł jest podzielony na trzy części. Po wprowadzeniu przedstawione są założenia teoretyczne oraz konceptualne rozważania na temat buntu. Następne części poświęcone są analizie dwóch wzorców taktyk stosowanych przez buntowników, dotyczących wysuwania oskarżeń i formułowania gróźb potencjalnego użycia przemocy.

⁵ E. Rose, *The Anatomy of Mutiny*, «Armed Forces and Society» 1982, vol. 8(4), s. 561–574; M. Dwyer, *Tactical Communication: Mutiny as a Dialogue in West and Central Africa*, «Africa Spectrum» 2015, vol. 50, nr 1, s. 5–23.

⁶ M. Dwyer, *Tactical Communication...*, s. 5–23.

Założenia teoretyczne

Współcześnie bunty wojskowe zdarzają się częściej, niż kiedykolwiek wcześniej i mają wpływ na każdy region świata. Jaclyn Johnson w pracy *“Things Fall Apart: The Determinants of Military Mutinies”* badała przyczyny i warunki wewnętrzne sprzyjające buntom wojskowym. Analiza 460 buntów, które wybuchły w latach 1945–2018 pozwoliła na wyodrębnienie szeregu czynników. Według niej bunty mogą wynikać z rozbieżnych preferencji i awersji do ryzyka ze strony aktorów wojskowych w sprzyjających warunkach kontekstowych. Po pierwsze, wybuchom buntów sprzyjają krwawe i długie wojny. Badaczka dostrzegła silną korelację pomiędzy wzrostem liczby ofiar śmiertelnych w bitwach i prawdopodobieństwem wybuchu buntu. Znaczącą zmienną leżącą u podłoża buntów jest też czas trwania konfliktu. Przeciągająca się wojna wzmacnia frustrację i rozdźwięk między żołnierzami a dowództwem wojskowym. Ci ostatni mogą być obwiniani o brak właściwej strategii lub pomysłu na efektywną alokację zasobów. Autorka wskazuje więc na korelację pomiędzy wzrostem czasu trwania wojny i prawdopodobieństwem powstania buntu⁷. W świetle tych ustaleń szczególnego znaczenia nabiera liczba zabitych wojskowych po stronie rosyjskiej. Według analiz portali Meduza i Mediazona w ciągu 15 miesięcy od początku rosyjskiej inwazji na Ukrainę (od 24 lutego 2022 do końca maja 2023 r.) zginęło około 47 000 rosyjskich wojskowych⁸. Jeśli uwzględnić również dane podane przez kanał Telegram „Zagruzka Wagnera”⁹, to prawie co drugi Rosjanin zabity na Ukrainie miałby być członkiem Grupy Wagnera. Do 11 sierpnia 2023 r. potwierdzono też śmierć około 2400 rosyjskich oficerów, 290 z nich miało stopień od podpułkownika i wyższy¹⁰.

Po drugie, bunty mogą być niezamierzoną konsekwencją wysokiej odporności niedemokratycznego systemu politycznego na zamachy stanu. Im bardziej reżim stosuje środki zabezpieczające przed zamachami stanu, tym bardziej rośnie prawdopodobieństwo wybuchu buntu. Co ciekawe, wzrasta ono również, gdy zachodzą procesy demokratyzacyjne¹¹. Warto odnotować, że z pierwszym wariantem mamy do czynienia w przypadku Rosji. Wraz z roz-

⁷ J.M. Johnson, *Things Fall Apart: The Determinants of Military Mutinies*, «Theses and Dissertations--Political Science» 2018, vol. 25, https://uknowledge.uky.edu/polysci_etds/25 (23.03.2024).

⁸ 47 тысяч погибших к концу мая 2023. „Медиазона” и „Медуза” рассчитали потери России в войне, «Медиазона» 10.06.2023, <https://zona.media/article/2023/07/10/stats> (23.03.2024).

⁹ «Разгрузка Вайднера» 19.06.2023, t.me/razgruzka_vagnera/240 (23.03.2024).

¹⁰ Потери России в войне с Украиной, «Медиазона», <https://zona.media/casualties?ref=dron.media> (27.08.2023).

¹¹ J.M. Johnson, *Things Fall Apart...*

poczęciem działań wojennych, władze polityczne wprowadziły *de facto* stan wojenny, obejmujący częściowe ograniczenia podstawowych praw konstytucyjnych: wolności zgromadzeń, słowa, przemieszczania się i własności prywatnej. Agresywnej propagandzie państwowej obejmującej wszystkie poziomy życia społecznego, towarzyszyło bezprecedensowe zaostrenie cenzury. Roskomnadzor objął blokadą media, które uznał za nielojalne, takie jak stacja radiowa «Echo Moskwy», kanały telewizyjne «Dożd», «Nastojaszeje wremia», «Tomscoe agenstwo TB2», «Mediazona» i wiele jeszcze innych. Zwiększona została odpowiedzialność za dyskredytowanie armii i apele antywojenne. Według OVD-Info w okresie od 24 lutego 2022 do połowy czerwca 2023 r., co najmniej 19 700 osób zostało zatrzymanych za antywojenne stanowisko podczas akcji protestu, za posty w sieciach społecznościowych, prywatne rozmowy, symbole itd.¹². Władza nie tolerowała również publicznych skarg żołnierzy na brak szkoleń, brak stosownej broni, brak współpracy z dowódcami jednostek, brak wsparcia ogniowego, brak środków obserwacji nocnej i dziennej, brak pojazdów opancerzonych itd. Wszyscy skarżący się mieli zostać surowo ukarani¹³. Dotyczyło to także oficerów, jak na przykład generała dywizji Iwana Popowa dowódcy 58. armii, jednej z największych i najsprawniejszych formacji w rosyjskich siłach zbrojnych. I. Popow został odwołany ze stanowiska i wysłany do Syrii, ponieważ pozwolił sobie na krytykę rosyjskiej armii walczącej w Ukrainie, m.in. za „brak walki kontrbateryjnej, brak stanowisk rozpoznania artyleryjskiego oraz masowe zgony i obrażenia¹⁴”, a krytyka ta wyciekła do Internetu¹⁵.

Zdolność wojska do skutecznego działania opiera się na zasadzie dyscypliny, a bunt jest antytezą dyscypliny. Dla wojskowych bunt jest zaprzeczeniem istoty wojska, a nie wyłączeniem zwykłym naruszeniem przepisów. Stąd też władza polityczna i wojskowa grożą osobom zaangażowanym w bunt surowymi karami, włącznie z karą śmierci¹⁶. W przypadku J. Prigożyna oficjalne doniesienia o wszczęciu sprawy karnej „za zorganizowanie zbrojnego

¹² *Сводка антивоенных репрессий*, «ОВД-Инфо» 24.08.2023, <https://data.ovd.info/svodka-antivoennykh-repressiy-august#1> (23.03.2024).

¹³ „Мы не мясо. Так нельзя воевать” – мобилизованные из Калининградской, Мурманской, Архангельской обл. «Хроника мобилизации в РФ» 9.06.2023, www.youtube.com/watch?v=zjzNlpOH-Jc (23.03.2024).

¹⁴ Przemówienie Iwana Porowa patrz: Обращение командующего 58-й общевойсковой армией Южного военного округа ВС России генерал-майора Ивана Попова к своим воинам, „Андрей Гурулев/депутат Государственной Думы” 12.07.2023, t.me/agurulev/3424 (23.03.2024).

¹⁵ „Высказал на самом высоком уровне, откровенно и предельно жестко”, «Meduza» 13.07.2023, <https://meduza.io/feature/2023/07/13/vyskazal-na-samom-vysokom-urovne-otkrovenno-i-predelno-zhestko> (23.03.2024).

¹⁶ E. Rose, *The Anatomy of Mutiny...*, s. 561–574.

buntu¹⁷” pojawiły się już w ciągu godziny od rozpoczęcia „marszu sprawiedliwości” na Moskwę. Zgodnie z art. 279 „Bunt zbrojny” Kodeksu Karnego Federacji Rosyjskiej (FR) to przestępstwo podlegające karze od 12 do 20 lat pozbawienia wolności¹⁸. Ustawodawca nie przewiduje za ten czyn kary śmierci, na którą Rosja wprowadziła zresztą moratorium w 1997 r.

Tym niemniej ukaranie śmiercią wrogów politycznych jest dość standardowym zjawiskiem w realiach postradzieckiego autorytaryzmu¹⁹. Byłaby to typowa reakcja również w przypadku buntu J. Prigożyna, który otwarcie obnażył słabość państwa i dysfunkcjonalność władzy. Pomimo deklaracji lojalności wobec W. Putina, mocno nadszarpnął jego wizerunkiem i naraził jego władzę na niebezpieczeństwo, co zostało odnotowane nie tylko przez żołnierzy rosyjskiej armii, „Z” patriotów, ale i przez wewnętrzną oraz międzynarodową opinią publiczną. W swoim wystąpieniu z 24 czerwca 2023 r. W. Putin bunt J. Prigożyna nazwał ciosem w plecy i zdradą:

„To cios dla Rosji, dla naszego narodu. A nasze działania w celu ochrony Ojczyzny przed takim zagrożeniem będą bezwzględne. Wszyscy ci, którzy świadomie wybrali drogę zdrady, którzy przygotowywali zbrojny bunt, którzy wybrali drogę szantażu i metod terrorystycznych, zostaną nieuchronnie ukarani i odpowiedzą przed prawem i naszym narodem. [...] Ci, którzy zorganizowali i przygotowali bunt wojskowy, którzy podnieśli broń przeciwko swoim towarzyszom broni – zdradzili Rosję. I odpowiedzą za to²⁰”.

Dokładnie dwa miesiąca później J. Prigożyn, dowódca Grupy Wagnera Dmitrij Utkin i szereg bojowników Wagnera zginęło w spektakularnym wypadku. Prywatny samolot Embraer Legacy 650, którym lecieli oni z Moskwy do Sankt Petersburga rozbił się bowiem w podejrzanych okolicznościach nad obwodem twerskim. Prowojenne skrzydło krytyków reżimu, opozycja, a także anonimowi

¹⁷ Следственным управлением ФСБ России в отношении Пригожина Е.В. возбуждено уголовное дело, «Генеральная прокуратура Российской Федерации» 24.06.2023, <https://epp.genproc.gov.ru/web/gprf/mass-media/news/archive?item=88588243> (23.03.2024).

¹⁸ Официальное сообщение НАК, «Национальный антитеррористический комитет» 24.06.2023, <http://nac.gov.ru/hronika-sobytiy/oficialnoe-soobshchenie-nak.html> (23.03.2024); Сообщение ФСБ России о заявлениях и действиях Е. Пригожина, «Национальный антитеррористический комитет» 24.06.2023, <http://nac.gov.ru/hronika-sobytiy/fsb/soobshchenie-fsb-rossii-o-zayavleniyah-i-deystviyah-e.html> (23.03.2024).

¹⁹ Wymienić można zabójstwa polityczne np. w 2004 r. Zelimchan Jandarbijew – czeczeński wojskowy i polityk; Aleksandr Litwinienko – podpułkownik KGB/FSB; w 2006 r. Anna Politkowska – felietonistka «Nowej Gaziety»; w 2015 r. Borys Niemcow – polityk opozycji, pierwszy gubernator obwodu niżnonowogrodzkiego i były deputowany do Dumy Państwowej. W 2020 r. podjęto próbę zabójstwa Aleksieja Nawalnego, lidera rosyjskiej opozycji i założyciela Fundacji Antykorupcyjnej.

²⁰ В. Путин, *Обращение к гражданам России*, 24.06.2023, <http://kremlin.ru/events/president/news/71496> (23.03.2024).

rozmówcy z resortów siłowych²¹ nie mają wątpliwości, że to publiczna egzekucja Putina za „zdradę”, a samolot został strącony z użyciem rakiety obrony przeciwlotniczej²².

Mimo intensywnych reakcji wzbudzanych przez bunty, poświęcono mu niewiele uwagi naukowej. Studia nad nieposłuszeństwem w obszarze postradzieckim są w większości zdominowane przez tematykę protestów obywatelskich²³. Brakuje natomiast prac analizujących formy niesubordynacji wojskowej nie tylko we współczesnej Rosji, ale i na całym obszarze postradzieckim. Tymczasem bunty stają się coraz częstsze. Czerwcowy bunt J. Prigożyna nie stanowi wyjątku i wpisuje się w szerszą tendencję zachodzącą na arenie międzynarodowej. Stąd ważne jest lepsze zrozumienie tych form nieposłuszeństwa wojskowego, a w tym kontekście całej złożoności stosunków cywilno-wojskowych.

Niniejsza analiza buntu J. Prigożyna opiera się na koncepcji taktycznej komunikacji zaproponowanej przez M. Dwyer. W swoich badaniach zerwała ona z tendencją do traktowania buntów jako pojedynczych, wyjątkowych wydarzeń, a buntowników jako aktorów kierujących się raczej impulsami, a nie strategicznymi planami. Analizując 66 przypadków buntów z lat 1960–2012 w Afryce Zachodniej i Środkowej zidentyfikowała podobieństwa w aspekcie taktyk stosowanych przez buntowników, które układały się w pewne wzorce. Autorka doszła też do wniosku, że stosowane przez buntowników taktyki były skierowane w głównej mierze na przeniesienie ich roszczeń do sfery publicznej, a w efekcie na umożliwienie otwarcia dialogu z przywódcami. Jako nadzwyczajne i niekonwencjonalne, działania podejmowane przez buntowników są trudne do zignorowania przez polityków lub hierarchię wojskową. W badaniach nad buntem M. Dwyer proponuje potraktować je jako taktyczny akt komunikacji, a nie jedynie formę niesubordynacji²⁴.

²¹ A. Солдатов, И. Бороган, *Негласные принципы работы российских спецслужб*. Интервью Владислава Горина, «Подкасты Медузы» 24.08.2023, www.youtube.com/watch?v=_NbvT3xgWL4 (23.03.2024).

²² М. Наки, *Пригожина убил Путин. Z-каналы предрекают катастрофу*, 24.08.2023, www.youtube.com/watch?v=lzNFFvA43Cs (23.03.2024).

²³ Np. E. Finkel, J.M. Budny (red.), *Coloured Revolutions and Authoritarian Reactions*, London 2013; P.K. Baev, *A Matrix for Post-Soviet Color Revolutions: Exorcising the Devils from the Details*, «International Area Studies Review» 2011, vol. 14, nr 2, s. 3–22; D. Beacháin, A. Polese (red.), *The Colour Revolutions in the Former Soviet Republics: Successes and Failures*, New York 2010; K. Kalandadze, M.A. Orenstein, *Electoral protests and democratization. Beyond the color revolutions*, «Comparative Political Studies» 2009, vol. 42, nr 11, s. 1403–1425; A. Lipiński, N. Shukuralieva, *Social protests, modular revolution and democratization. Selected categories in the analysis of the phenomenon of colour revolutions*, «Środkowoeuropejskie Studia Polityczne» 2014, vol. 4, s. 111–124.

²⁴ M. Dwyer, *Tactical Communication...*, s. 5–23.

Ustalenia powyższe pozwalają na wnikliwą interpretację buntu J. Prigożyna i jego motywów. Wielu analityków podziela opinię, że celem tego buntu nie było obalenie władzy W. Putina, ale ratowanie własnego życia²⁵. Żądanie Ministra Obrony S. Szojgu, by Grupa Wagnera podpisała kontrakt z Ministerstwem Obrony²⁶, pozbawiało wagnerowców autonomii, a tym samym wyjątkowej i uprzywilejowanej pozycji w rosyjskim systemie bezpieczeństwa. J. Prigożyn ogłosił więc, że Wagner nie podpisze takiego kontraktu²⁷. Według jednej z wersji, w wyniku eskalacji konfliktu między Ministerstwem Obrony a J. Prigożynem, minister S. Szojgu osobiście wraz z siłami specjalnymi miał przybyć do Rostowa nad Donem. Wraz z Szefem Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych W. Gierasimowym mieli oni opracować plan zatrzymania, nie wykluczając likwidacji fizycznej samego J. Prigożyna i stawiających opór bojowników Wagnera²⁸. Po tym jak J. Prigożyn dowiedział się o negatywnej wobec niego decyzji władz, postanowił zaryzykować wszystkimi zasobami, aby zademonstrować swój brak zgody i uzyskać gwarancje bezpieczeństwa. Przenosząc roszczenia do sfery publicznej, J. Prigożyn kierował komunikat bezpośrednio do najwyższych władz politycznych, omijając tym samym nowego bezpośredniego przełożonego, czyli Ministerstwo Obrony.

Rekonstrukcja przebiegu tego kompleksowego wydarzenia oparta jest o szereg źródeł, w tym oficjalne doniesienia, materiały portali informacyjnych, materiały prasowe, kanały YouTube, kanały Telegram, a także wypowiedzi osób związanych z Grupą Wagnera, z wojskowymi, politykami, liderami społeczeństwa obywatelskiego i dziennikarzami na temat incydentów buntu. Analiza materiałów empirycznych koncentruje się na działaniach bezpośrednio związanych z przebiegiem buntu. Obejmują one aktorów ulokowanych w strukturach wojskowych państwa, którzy za pośrednictwem masowej niesubordynacji wyrażali swoje frustracje i stawiali żądania wykraczające poza roszczenia do władzy politycznej wobec wyższych władz politycznych i wojskowych. Należy jednak zauważyć, że dostępne dane empiryczne nie są kompletne. Wynika

²⁵ М. Наки, *Военный переворот Пригожина. Вагнер идет на Москву*, 24.06.2023, www.youtube.com/watch?v=7Lxvf4DCIf0 (23.03.2024); X. Грозев, *Для ФСБ Пригожин должен быть мёртвым*, «Популярная политика» 23.06.2023, www.youtube.com/watch?v=wwP--U67kp4 (23.03.2024); И. Варламов, *Зачем „Вагнер” пошел на Москву?* 27.06.2023, www.youtube.com/watch?v=5aVMc3FOKq4 (23.03.2024).

²⁶ Заместитель Министра обороны России Николай Панков провел селекторное совещание по вопросам комплектования ВС РФ военнослужащими по контракту, «Министерство обороны Российской Федерации» 10.06.2023, https://function.mil.ru/news_page/person/more.htm?id=12470053@egNews (23.03.2024).

²⁷ J. Prigożyn, *Wypowiedź audio #1788*, «Пресс-служба Пригожина» 11.06.2023, t.me/concordgroup_official/1194 (23.03.2024).

²⁸ Michael Nacke twierdzi o tym odwołując się do kanału na Telegramie «Московская Праччя» («Московская прачечная» 23.06.2023, 17:37). М. Наки, *Военный переворот Пригожина...*

to ze specyfiki samego buntu, gdzie informacje dotyczące faktycznej liczby zaangażowanych buntowników, ofiar śmiertelnych czy rannych i wyników negocjacji pozostają kwestią poufną.

Warto mieć na uwadze, że również buntownicy próbują poruszać się w ramach systemu, a ich celem nie jest wykluczenie z jego struktur. To istota konserwatywnej definicji buntu zaproponowana przez Elihu Rose i rozwinięta przez M. Dwyer. Perspektywa ta odróżnia bunty od zamachów stanu. Oczywiście, różne formy niezdiscyplinowania wojskowego mogą często nakładać się na siebie lub eskalować. Choć zdarza się to dość rzadko, niektóre akty, rozpoczynające się jako bunty, mogą zakończyć się zamachami stanu. W niniejszej pracy ograniczając zakres analizy niepodporządkowania wojskowego, bunty traktuję jako zjawisko o własnej, unikalnej dynamice, a nie jako punkt wyjścia do zamachu stanu²⁹.

Mimo że J. Prigożyn rozpoczął bunt kierując się wyłącznie osobistym interesem, aby „nie dopuścić do upadku”³⁰ Grupy Wagnera i zyskać bezpieczeństwo, które wówczas tracił, jego wyjaśnienia reprezentowały bunt w kategoriach populistycznej walki o sprawiedliwość. Jak mówił, to nie jest „wojskowy zamach stanu, to marsz w obronie sprawiedliwości”³¹. Wyjaśniał również, że

„Po zakończeniu tego, co zaczęliśmy, wrócimy na front, aby bronić naszej ojczyzny. Władza prezydencka, rząd, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Rosgwardia i inne struktury będą nadal pracować jak zwykle. Rozprawimy się z tymi, którzy niszczą rosyjskich żołnierzy i wrócimy na front. Najpierw zostanie przywrócona sprawiedliwość w wojsku, a następnie przyniesiemy sprawiedliwość całej Rosji”³².

Jedno z wyjaśnień wskazuje, że celem działań J. Prigożyna nie była próba wojskowego zamachu stanu, a raczej bunt mający wypełnić określony zakres zadań³³. Nawet w sytuacji sukcesu rebelii, nie doszłoby do ustanowienia reżimu wojskowego, a jedynie wzmocniło komponent siłowy w strukturze rosyjskiej władzy³⁴.

²⁹ E. Rose, *The Anatomy of Mutiny...*, s. 562–563; M. Dwyer, *Tactical Communication...*, s. 5–23.

³⁰ J. Prigożyn, *Wyowiedź audio* #1851, «Пресс-служба Пригожина» 26.06.2023, t.me/concordgroup_official/1304 (23.03.2024).

³¹ J. Prigożyn, *Wyowiedź audio* #1838, «Пресс-служба Пригожина» 23.06.2023, t.me/concordgroup_official/1289 (23.03.2024).

³² J. Prigożyn, *Wyowiedź audio* #1834...

³³ *Вы уверены, что это был поход на Москву, а не наступление на Киев?*, «Новая газета» 14.06.2023, <https://novayagazeta.ru/articles/2023/07/14/vy-uvereny-chto-eto-byi-pokhod-na-moskvu-a-ne-nastuplenie-na-kiiev> (23.03.2024). Podobną opinię wysuwa Agnieszka Bryc nazywając bunt J. Prigożyna „buntem watażki”. Patrz: *Grupa Wagnera. Raport IX. Grupa Analityczna „Białoruś w regionie”*, Warszawa, 09.2023, s. 18.

³⁴ Г. Голосов, *Политические амбиции Пригожина были очевидны – и его нужно было устранить*. Интервью Д. Касянчука, «The Bell» 30.06.2023, <https://thebell.io/politicheskie-ambitsii-prigozhina-byli-ochevidny--i-ego-nuzhno-bylo-ustranit-politolog-grigoriy-golosov--o-voennom-myatezhe-i-ego-posledstviyakh> (23.03.2024).

Należy zauważyć, że w większości buntów głównymi aktorami są szeregowi żołnierze. Dość rzadką jest sytuacja zaangażowania wyższych rangą wojskowych³⁵. W analizowanym przypadku formalnie mamy do czynienia z wpływowym rosyjskim oligarchą J. Prigożynem oraz Radą dowódców Grupy Wagnera. W spisku uczestniczyli prawdopodobnie również inni aktorzy sceny politycznej i wojskowej. Doniesienia medialne wskazują na udział chociażby generała armii Siergieja Surowikina, Głównodowodzącego Sił Powietrznych i Kosmicznych Federacji Rosyjskiej³⁶. Po zakończeniu buntu zniknął on z przestrzeni publicznej, a po dwóch miesiącach został zdymisjonowany.

Jak twierdzi J. Johnson, bunt z udziałem oficerów różni się od tych przeprowadzanych przez szeregowych żołnierzy. Różni się one poziomem gwałtowności, gdyż oficerowie są prawdopodobnie bardziej zainteresowani legitymizacją, niż szybkim zabezpieczeniem swoich preferencji, przy użyciu wszelkich dostępnych środków³⁷. Oficerowie starają się nie dopuszczać do grabieży, czy używania innych form przemocy, gdyż mogłoby to w efekcie zmniejszyć skuteczność ich kampanii. Z badań J. Johnson wynika, że jeśli 27,1% buntów dowodzonych przez oficerów wiąże się z użyciem przemocy, to w przypadku piechurów sięga ona 45,2%³⁸. W następnych częściach pracy będę szczegółowo opisywać wzorce taktyk stosowanych przez buntowników obejmujące wysuwanie oskarżeń oraz groźby potencjalnego użycia przemocy.

Oskarżenia

W buntach, w przeciwieństwie do większości zamachów stanu, żądania są wyraźnie artykułowane i często pojawiają się przed tym wydarzeniem. W przypadku J. Prigożyna jego dawny konflikt z Ministerstwem Obrony przechodzi w fazę publicznych oskarżeń. W swoim wideo wystąpieniu opublikowanym na Telegramie z 5 maja 2023 r. (czyli 49 dni przed buntem) J. Prigożyn uzbrojony, w wojskowym ubraniu, stojąc na tle ponad 50 zamaskowanych i uzbrojonych wagnerowców, skarży się na urzędników z Ministerstwa Obrony. W jego narracji, zazdrośni o sukcesy wagnerowców, mieli oni celowo nie udostępniać amunicji i narażać bojowników Wagnera na niepotrzebne i nieuzasadnione straty³⁹.

³⁵ J.M. Johnson, *Things Fall Apart...*

³⁶ J.E. Barnes, H. Cooper, E. Schmitt, *Russian General Knew About Mercenary Chief's Rebellion Plans, U.S. Officials Say*, «New York Times» 27.06.2023, www.nytimes.com/2023/06/27/us/politics/russian-general-prigozhin-rebellion.html (23.03.2024).

³⁷ J.M. Johnson, *Things Fall Apart...*

³⁸ Tamże.

³⁹ J. Prigożyn, *Wypowiedź wideo #1565*, «Пресс-служба Пригожина» 5.05.2023, t.me/concordgroup_official/899 (23.03.2024).

Na swoich kanałach medialnych J. Prigożyn publikuje całą serię publicznych wystąpień, w których oskarża ministerstwo o nieudolność, tchórzostwo, korupcję, czy nawet zarzuca mu „ludobójstwo narodu rosyjskiego”⁴⁰, odwołując się do nierosyjskiej tożsamości narodowej ministra S. Szojgu. Tuż przed buntem, czyli wieczorem 23 czerwca zarzucał ministerstwu „podstępne oszustwo” i próbę rozproszenia Grupy Wagnera⁴¹. Miało ono zabić wielu bojowników poprzez ataki rakietowe na znajdujące się na tyłach bazy wagnerowców⁴². „Zdecydujemy, jak odpowiemy na to okrucieństwo. Następnym krokiem należy do nas”⁴³, uprzedzał J. Prigożyn.

W odróżnieniu od zamachów stanu, bunty skierowane są przeciwko przywództwu wojskowemu (np. różnych oficerów, takich jak podpułkownicy) lub władzy wykonawczej⁴⁴. W swoich wystąpieniach J. Prigożyn korzystał z zasady podziału znanej w rosyjskiej kulturze politycznej, przeciwstawiającej dobrego cara złym bojarom. Wyrażając lojalność wobec prezydenta Putina, jednocześnie całą odpowiedzialność przypisywał ministrowi S. Szojgu oraz jego zastępcy, szefowi Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych W. Gierasimowowi. W publicznych wystąpieniach pojawiały się otwarte żądania dymisji: „Zło wyrządzone przez przywódców wojskowych tego kraju musi zostać powstrzymane. Lekceważą życie żołnierzy, zapomnieli o słowie «sprawiedliwość», a my przywrócimy dawne jego znaczenie. Ci, którzy dziś zniszczyli naszych chłopców, ci, którzy zniszczyli życie dziesiątek, wielu dziesiątek tysięcy rosyjskich żołnierzy, zostaną ukarani”⁴⁵. W ten sposób buntownicy starali się dokładnie powiadomić obserwatorów o istocie ich roszczeń oraz powodach buntu⁴⁶.

Wcześniejsze badania nad buntami koncentrowały się na wysuwanych przez buntowników żądaniach materialnych, np. wezwaniach do poprawy warunków płacy, pracy i życia. Rośnie jednak liczba badań, w których analizowane są bardziej symboliczne motywy buntu, np. poczucie niesprawiedliwości, będące źródłem większości materialnych skarg. Buntujący się żołnierze zazwyczaj odwołują się do wartości, proponując własne interpretacje niespra-

⁴⁰ J. Prigożyn, *Wypowiedź audio* #1832, «Пресс-служба Пригожина» 23.06.2023, t.me/concordgroup_official/1283 (23.03.2024).

⁴¹ J. Prigożyn, *Wypowiedź audio* #1833, «Пресс-служба Пригожина» 23.06.2023, t.me/concordgroup_official/1284 (23.03.2024).

⁴² *Нанесен ракетный удар по лагерям ЧВК Вагнер*, «Разгрузка Вагнера» 23.06.2023, t.me/razgruzka_vagnera/169.

⁴³ J. Prigożyn, *Wypowiedź audio* #1833...

⁴⁴ J.M. Johnson, *Things Fall Apart...*; P.A. Ikem, F.C. Onuoha, H.C. Edeh, O.A. Ononogbu, C. Enyiazu, *Decoding the message: understanding soldiers' mutiny in Nigeria's counterinsurgency fight*, «Small Wars and Insurgencies» 2022, vol. 33, nr 8, s. 1372–1397.

⁴⁵ J. Prigożyn, *Wypowiedź audio* #1834...

⁴⁶ J.M. Johnson, *Things Fall Apart...*

wiedliwego traktowania i/lub nieodpowiedniego zachowania przełożonych w kontekście wojskowym. Na przykład, silne różnice w wynagrodzeniu lub możliwościach między jednostkami dość często postrzegane są jako skutek korupcji i dyskryminacji. Częścią tego dyskursu dotyczącego przełożonych, są żądania ich zwolnienia. W tym sensie, ważnym aspektem buntu jest możliwość ujawnienia i omówienia sytuacji, której się sprzeciwiają⁴⁷.

Warto wspomnieć, że J. Prigożyn był beneficjentem systemu. Dzięki koneksjom, jego spółki zajmujące się cateringiem, czy nieruchomościami otrzymywały duże kontrakty państwowe, czyniąc go właścicielem potężnej fortuny. Wbrew deklaracjom J. Prigożyna, Grupa Wagnera cieszyła się uprzywilejowaną pozycją, była lepiej wyposażona i otrzymywała więcej ludzi i amunicji, niż armia. Była też hojnie finansowana przez państwo. Tylko w ciągu roku, od maja 2022 r. do maja 2023 r. Grupa Wagnera otrzymała 86 mld 262 mln rubli z tytułu wynagrodzeń i dodatków motywacyjnych, płatności ubezpieczeniowe wynosiły natomiast 110 mld 179 mln rubli⁴⁸. Jedynie w trudnym, bezpośrednio poprzedzającym bunt okresie zmagająca się ona podobnymi problemami, co regularne wojsko. Analitycy podważają również prawdopodobieństwo ataków raketowych dokonanych przez Ministerstwo Obrony na tyłowe bazy wagnerowców, w efekcie którego zginąć miało rzekomo wielu bojowników⁴⁹. Jednak w taktyce buntu mniejsze znaczenie mają rzeczywiste wydarzenia, zaś większe, ich interpretacja przedstawiona zewnętrznym obserwatorom. W oskarżeniach wysuwanych przez buntowników ważną rolę odgrywa ich interpretacja rzeczywistości, sposób pozycjonowania siebie, opis zjawisk, którym się przeciwstawiają i zawartość treściowa roszczeń przez nich wysuwanych. Wyjaśnienia J. Prigożyna dotyczące buntu, w który był zaangażowany, wpisują się w ramy narracyjne stosowane przez wielu buntujących się żołnierzy. Mimo że on sam był oligarchą zarabiającym na korupcji i wojnie, udało mu się wykreować wizerunek siebie jako symbolu walki z oficjalną rosyjską machiną wojskową jako instrumentem zorganizowanego kłamstwa, kradzieży i braku szacunku dla życia żołnierzy.

⁴⁷ M. Dwyer, *Tactical Communication...*, s. 5–23; J. Hathaway (red.), *Rebellion, Repression, Reinvention: Mutiny in Comparative Perspective*, Westport 2001.

⁴⁸ В. Путин, *Встреча с военнослужащими Министерства обороны*, 27.06.2023, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/71535> (23.03.2024).

⁴⁹ С. Виданова, Т. Брицкая, В. Прокушев, *Как готовили мятеж. Мы узнали все про „ракетный удар” по лагерю ЧВК „Вагнер”, который и стал причиной марша на Москву*, «Новая газета» 2.08.2023, <https://novayagazeta.ru/articles/2023/08/02/kak-gotovili-miatezh> (23.03.2024).

Siła groźby

Choć groźba potencjalnego użycia przemocy jest nieodłącznym elementem buntu wojskowych, buntownicy starają się jej jednak unikać. Badania wykazują, że większość buntów nie wiąże się z użyciem przemocy⁵⁰. Ważnym aspektem strategii buntowników jest natomiast umiejętność generowania oraz zarządzania stanem niepewności. Wojskowi, w przeciwieństwie do osób wykonujących zawody cywilne, nie dysponują dobrami, których przydatność dla dobra wspólnego dałoby się łatwo zademonstrować lub zmierzyć. Ich wartość opiera się raczej na umiejętności zarządzania przemocą⁵¹. Stąd w opinii M. Dwyer, groźba przemocy jest kluczowym narzędziem dla buntowników. Buntownicy grożą wywołaniem niestabilności bądź eskalowaniem już istniejącego poziomu niestabilności. Kluczowym elementem w ich repertuarze działań jest zdolność do kontrolowania sytuacji i umiejętność przywrócenia pożądanej stabilności. Niemniej jednak takie zadanie często bywa zbyt ambitne, szczególnie w przypadkach, gdy brakuje wewnętrznej spójności wśród członków grupy⁵².

Przyjęta strategia groźby użycia siły może okazać się drugorzędna w obliczu wybuchu gniewu, eskalacji agresji czy utraty dyscypliny, gdy jednostki zaczynają działać na własną rękę. Podczas marszu na Moskwę 24 czerwca bojownicy Grupy Wagnera w obwodzie woroneskim mieli przypadkowo zestrzelić rosyjski samolot Ił-22, który nie może przeprowadzać żadnych ataków. Na pokładzie było 10 osób, wszystkie zginęły. J. Prigożyn tłumacząc później bezsensowność zestrzelone samolotu Ił-22, miał odpowiedzieć, że „głupi żołnierz z konwoju zestrzeliwał wszystko, co się wznosiło⁵³”. Wagnerowcy zestrzelili także 7 śmigłowców, z których 3 nie były bojowe⁵⁴. W tym sensie ważną kwestią w dynamice buntów jest angażowanie dużej liczby uczestników. Mogą oni działać zarówno jako źródło siły napędowej, jak i przyczynić się do upadku buntów. Duża grupa szybko przyciąga pożądaną uwagę i może wywierać presję na władze. Jednak równocześnie jest ona trudna do kontrolowania w czasie trwania buntu, szczególnie gdy tradycyjna hierarchia zostaje często odwrócona lub zanika⁵⁵.

⁵⁰ E. Rose, *The Anatomy of Mutiny...*, s. 568; J.E. Hamby, *The Mutiny Wagon Wheel: A Leadership Model for Mutiny in Combat*, «Armed Forces & Society» 2002, vol. 28, nr 4, s. 576.

⁵¹ S.P. Huntington, *The Soldier and The State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Harvard University Press 1957, s. 11–13.

⁵² M. Dwyer, *Tactical Communication...*, s. 10–11.

⁵³ «Ирина Куксенкова» 25.05.2023, t.me/GrafinyaNegoduet/1390 (23.03.2024).

⁵⁴ Patrz szerzej: М. Наки, *Свежая сводка с Русланом Левиевым. Война. День 488. Итоги мятеха Пригожина. Почему армия не смо(23.03.2024).гла остановить марш на Москву*, 26.06.2023, www.youtube.com/watch?v=Zlg12LEK1Ow (23.03.2024).

⁵⁵ M. Dwyer, *Tactical Communication...*, s. 11.

Nie warto jednak bagatelizować przemocy, jaką mogą wywołać bunty, choćby ze względu na potencjalne ofiary śmiertelne i rannych, głównie wśród cywilów⁵⁶. Dlatego też, chociaż bunty są zwykle postrzegane jako wewnętrzne sprawy wojskowe, mają poważne konsekwencje dla ludności cywilnej. Według gubernatora obwodu woroneskiego Aleksandra Gusewa, wskutek nalotu i wymiany ognia między rebeliantami a armią, uszkodzonych zostało kilkadziesiąt domów mieszkalnych, kilka budynków gospodarczych i samochodów. Ponadto cztery osoby, w tym jedno dziecko, odniosło obrażenia⁵⁷. Szef administracji miasta Rostow nad Donem Aleksiej Łogwinienko szkody spowodowane działaniami Wagnera podczas buntu szacował na co najmniej 92,5 miliona rubli. Dotyczy to głównie sektora drogowego, transportowego i komunalnego⁵⁸.

Analizując koncepcję taktyki buntów, warto pamiętać o innych, niż akty przemocy zjawiskach. Buntownikom zazwyczaj zależy na poprawie swoich warunków życia, a nie na całkowitym wykluczeniu ze struktur wojskowych. Czasami buntownicy zdają sobie sprawę, że użycie przemocy może negatywnie wpłynąć na osiągnięcie ich celów, wobec czego mogą manifestować brak zbrojnej gotowości. W przypadku J. Prigożyna, już na początku „marszu sprawiedliwości” złożył on oświadczenie, że nie zamierza używać przemocy. Uprzedził też, że potencjalny atak na Grupę Wagnera, zostanie zinterpretowany jako próba ich likwidacji i potraktowany z całą powagą. Odwołując się do logiki liczb, wskazywał na 25 tysięcy członków Grupy Wagnera. Jak mówił: „proszę wszystkich o zachowanie spokoju, nieuleganie prowokacjom i pozostanie w domach. Pożądane jest, aby nie wychodzić na ulicę wzdłuż naszej trasy”⁵⁹. Już po wydarzeniu, składając sprawozdanie, twierdził, że podczas całego marszu o długości 780 kilometrów, który trwał 24 godziny nie zginął ani jeden żołnierz na ziemi. „Żałujemy, że musieliśmy uderzać do sił powietrznych. Lecz te siły zrzucały bomby i przeprowadzały ataki rakietowe⁶⁰”, tłumaczył J. Prigożyn.

Aktorzy sprawujący władzę mają zwykle pełną świadomość, że sam akt wojskowej rebelii niesie ze sobą aspekt ryzyka związany z potencjalnym

⁵⁶ Np. liczba ofiar śmiertelnych w buntach w Republice Środkowoafrykańskiej w 1996 r. wahała się od 200 do 500; na Wybrzeżu Kości Słoniowej w 2002 r. – 270 osób; w Gwinei w 1996 r. – 50 osób. Patrz: M. Dwyer, *Tactical Communication...*, s. 11.

⁵⁷ Редакция Важные истории, Ребенок и трое взрослых пострадали во время мятежа ЧВК „Вагнер” в Воронежской области, «Важные истории» 3.07.2023, <https://istories.media/news/2023/07/03/vlasti-voronezhskoi-oblasti-nazvali-ushcherb-nanesyonniimestnim-zhitelyam-vo-vremya-myatezha-glavarya-chvk-vagner/> (23.03.2024).

⁵⁸ *Власти Ростова оценили ущерб после мятежа ЧВК „Вагнер”*, «РБК» 3.07.2023, www.rbc.ru/politics/03/07/2023/64a2f4799a794764fc9f6bad (23.03.2024).

⁵⁹ J. Prigożyn, *Wyowiedź audio* #1834...

⁶⁰ J. Prigożyn, *Wyowiedź audio* #1851...

wystąpieniem przemocy lub wzrostem niestabilności. W związku z tym mają tendencję do wykazywania większej ustępliwości, elastyczności, czy też ostrożności w odniesieniu do buntu wojskowego, w porównaniu z sytuacjami, gdy z podobnymi postulatami występują cywile⁶¹. Według Pawła Aksjonowa rosyjska armia miała nad wagnerowcami przewagę artyleryjską oraz lotniczą. Nie miała ona jednak doświadczenia w szturmowaniu miast bez pozostawiania po sobie „księżycowego krajobrazu”. Stąd ich użycie mogło tylko pogorszyć sytuację⁶². Bunt J. Prigożyna kończy się 24 czerwca 2023 r. zawarciem porozumienia, w wyniku którego miał on „wstrzymać ruch uzbrojonych wagnerowców na terytorium Rosji i podjąć dalsze kroki w celu deeskalacji napięcia⁶³”, a w odpowiedzi miał otrzymać gwarancję bezpieczeństwa dla siebie i bojowników Wagnera. Po pięciu dniach, czyli 29 czerwca w Moskwie miało dojść do spotkania Putina z Prigożynem i dowódcami Grupy Wagnera⁶⁴.

Podsumowanie

Od czasu rozpoczęcia pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej 2022 roku, armia rosyjska boryka się z wewnętrznymi kryzysami, takimi jak na przykład korupcja, złe warunki bytu żołnierzy i duże straty prestiżowe, finansowe i osobowe. Władze wojskowe bagatelizowały i zaprzeczały powyższym problemom. Rosyjski oligarcha J. Prigożyn, który był zarówno filarem, jak i ostatnią nadzieją słabnącego reżimu, staje się jego najbardziej zagorzałym przeciwnikiem, stanowiąc realne zagrożenie dla obowiązującego *status quo*.

Niniejszy artykuł skupił się na eskalacji konfliktu J. Prigożyna z Ministerstwem Obrony. Przedstawiono analizę taktyki buntu J. Prigożyna i Grupy Wagnera z 23–24 czerwca 2023 r. Opierając się na koncepcji taktycznej komunikacji, autorka twierdzi, że bunt J. Prigożyna był taktyką, która miała zapewnić platformę do wyrażania swoich oczekiwań i negocjacji z władzą polityczną. Sugeruje to postrzeganie buntu jako aktu komunikacji, a buntowników jako racjonalnych aktorów.

Pierwszą przedstawioną taktyką jest wysuwanie oskarżenia, która w przeciwieństwie do większości zamachów stanu, pojawia się przed buntem. Mniejsze

⁶¹ M. Dwyer, *Tactical Communication...*, s. 5–23.

⁶² П. Аксенов, *Путин приказал «нейтрализовать» идущих на Москву наемников ЧВК «Вагнер». Но как это сделать?* «Би-би-си» 24.06.2023, www.bbc.com/russian/articles/cnk1g4dpe48o (23.03.2024).

⁶³ *Сообщение пресс-службы Президента Республики Беларусь*, «Пул Первого» 24.06.2023, t.me/pul_1/9275 (23.03.2024).

⁶⁴ Песков подтвердил встречу Путина с Пригожиным 29 июня в Кремле, «Коммерсантъ» 10.07.2023, www.kommersant.ru/doc/6096179 (23.03.2024).

znaczenie ma, co rzeczywiście się wydarzyło, niż to, jak zostało to przedstawione zewnętrznym obserwatorom. Publiczne wypowiedzi J. Prigożyna dostarczają opinii publicznej jasnego wyjaśnienia, dlaczego Rosja wypowiedziała wojnę Ukrainie i dlaczego rosyjskie wojsko doświadczyło tylu niewytłumaczalnych niepowodzeń. Drugą taktyką buntu jest groźba potencjalnego użycia przemocy. Buntownicy grożą naruszeniem stabilności bądź eskalacją stanu już zaburzonej stabilności. Zrozumienie scenariusza buntu i wykorzystywanych w nim taktyk może pomóc w badaniach i prognozowaniu przyszłych działań buntowników. Mimo że w pewnych elementach taktyki ulegały modyfikacjom pod wpływem zachodzących zmian społecznych, politycznych i technologicznych, główne ich filary pozostają niezmiennie od lat 60. Prawdopodobieństwo, że mogą one zostać ponownie wykorzystane w przyszłości jest więc duże.

Bibliografia

- Baev P.K., *A Matrix for Post-Soviet Color Revolutions: Exorcising the Devils from the Details*, «International Area Studies Review» 2011, vol. 14, nr 2.
- Beacháin D., Polese A. (red.), *The Colour Revolutions in the Former Soviet Republics: Successes and Failures*, New York 2010.
- Dwyer M., *Tactical Communication: Mutiny as a Dialogue in West and Central Africa*, «Africa Spectrum» 2015, vol. 50, nr 1.
- Finkel E., Budny J.M. (red.), *Coloured Revolutions and Authoritarian Reactions*, London 2013.
- Grupa Wagnera. Raport IX. Grupa Analityczna „Białoruś w regionie”*, Warszawa, 09.2023.
- Hamby J.E., *The Mutiny Wagon Wheel: A Leadership Model for Mutiny in Combat*, «Armed Forces & Society» 2002, vol. 28, nr 4.
- Hathaway J. (red.), *Rebellion, Repression, Reinvention: Mutiny in Comparative Perspective*, Westport 2001.
- Huntington S.P., *The Soldier and The State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*, Harvard University Press 1957.
- Ikem P.A., Onuoha F.C., Edeh H.C., Ononogbu O.A., Enyiazu C., *Decoding the message: understanding soldiers' mutiny in Nigeria's counterinsurgency fight*, «Small Wars and Insurgencies» 2022, vol. 33, nr 8.
- Johnson J.M., *Things Fall Apart: The Determinants of Military Mutinies*, «Theses and Dissertations—Political Science» 2018, vol. 25.
- Kalandadze K., Orenstein M.A., *Electoral protests and democratization. Beyond the color revolutions*, «Comparative Political Studies» 2009, vol. 42, nr 11.
- Lipiński A., Shukuralieva N., *Social protests, modular revolution and democratization. Selected categories in the analysis of the phenomenon of colour revolutions*, «Środkowoeuropejskie Studia Polityczne» 2014, vol. 4.
- Rose E., *The Anatomy of Mutiny*, «Armed Forces and Society» 1982, vol. 8, nr 4.